

Валентина Коновальчук. Роль креативного учителя в розвитку творчого потенціала ученика.

В статті розглядається проблема розвитку творчого потенціала учителя на основі знання та оптимізації особистісних показників. Креативне розвиток педагога визнається визначальним фактором творчого розвитку ученика. В якості психологічних механізмів, які впливають на перебіг творчого процесу, розглядаються психологічні захисти.

Ключові слова: *творчість, креативність, дослідницький підхід, творчий потенціал, механізми психологічної захисти.*

Valentina Konovalchuk. The role of a creative teacher in the development of the creative potential of a pupil.

Annotation: In article the problem of the development of the creative potential of the teacher on the basis of personal knowledge and optimization of personal performance is disclosed. Creative development of the teacher is acknowledged as the determining factor of the creative development of the student. Psychological mechanisms that condition creative process are considered as psychological defenses.

Key words: *creation, creativity, research approach, creative potential, mechanisms of psychological defence.*

УДК 37(092)

О. М. Шишова

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЯВ ОБДАРОВАНІСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкривається поняття «обдарована дитина». Аналізуються погляди науковців, праці яких присвячені проблемі психолого-педагогічного прояву обдарованості дітей дошкільного віку.

Ключові слова: *обдарована дитина, творчий потенціал, здібності, логічне мислення.*

Постановка проблеми. Існує понад сто визначень поняття «обдарованість». До категорії «обдаровані діти», в нашому розумінні, слід віднести дітей із підвищеним рівнем розвитку інтелектуальних, творчих, академічних і соціально-особистісних здібностей, а також дітей із прихованими, тобто потенційними, можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вираз «обдаровані діти» в сучасній науці набув особливого значення й відзначається значним інтересом до нього з боку науковців. Численні праці (Л. Венгер, Ю. Гільбух, М. Лейтес) присвячені як розгляду самого поняття «обдарована дитина», так і висвітленню особливостей здійснення процесу

виявлення цієї категорії дітей, специфіки організації роботи з ними, а також розв'язанню їх психологічних проблем.

Мета статті. Дослідити психолого-педагогічний прояв обдарованості дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Чіткого визначення поняття «обдарованість» у науковій літературі на сьогодні немає. Як правило, обдарованість визначається за допомогою якихось параметрів або феноменологічних проявів. Так, К. Текекс стверджує, що обдарованість в основному характеризується трьома взаємозалежними поняттями: випереджальним розвитком пізнання, психологічним розвитком і фізичними даними. О. Йоголевич вважає, що обдарованість слід розглядати як взаємозв'язок значного (як мінімум, вищого за середній) інтелекту, інтенсивних творчих чи фізичних здібностей та емоційно-вольової спрямованості [2, с. 125].

До провідних характеристик обдарованих дітей дослідники відносять:

- надзвичайно ранній вияв високої пізнавальної активності й допитливості;
- швидкість і точність виконання розумових операцій, що зумовлюється стійкістю уваги та оперативною пам'яттю;
- сформованість навичок логічного мислення;
- багатство активного словника, швидкість і оригінальність вербальних (словесних) асоціацій;
- виражена настанова на творче виконання завдань;
- розвиток логічного мислення й уяви;
- володіння основними компонентами уміння вчитися.

Обдарованість дитини іноді важко відрізнити від навченості, яка є результатом підвищеної уваги батьків і педагогів до розвитку дитини. Це особливо яскраво виявляється під час порівняння показників розвитку дітей із сімей із високим соціальним статусом та освітнім рівнем і дітей із родин, які не приділяють належної уваги розвитку дитини.

За даними московських психологів, складовими ранньої обдарованості є:

- домінуюча роль пізнавальної мотивації;
- дослідницька творча активність, яка полягає у виявленні нового під час формулювання і розв'язання проблем;
- уміння знайти оригінальні рішення;
- здатність до прогнозування; створення ідеальних еталонів, що забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки.

Важливою характеристикою обдарованості є креативність – здатність до творчості. Згідно із даними психологічних досліджень, основою обдарованості є закладений від народження творчий потенціал, який розвивається впродовж усього життя людини. Він не залежить безпосередньо від рівня розумових здібностей, оскільки, як свідчить

практика, діти з високим рівнем інтелектуального розвитку іноді володіють незначним творчим потенціалом.

Обдаровані діти досить часто відзначаються оригінальною поведінкою та специфічними формами спілкування. Вони використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками, чутливі до ситуації спілкування, виявляють уміння спілкуватися не лише словесно, а й за допомогою невербальних засобів (міміки, жестів, інтонації тощо), легко вступають у контакт з однолітками, прагнуть до лідерства у спільній діяльності. Обдаровані діти частіше за своїх однолітків обирають роль дорослого в творчих іграх, змагаються з іншими дітьми. Не уникають вони відповідальності, пред'являють високі вимоги до себе, самокритичні; не люблять, коли до них ставляться із захопленням, обговорюють їхню винятковість, талановитість. Ці діти випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнуть добра, справедливості, правди, виявляють інтерес до духовних цінностей.

Обдарованість типологізують за різними критеріями. Наприклад, український психолог Ю. Гільбух на основі аналізу пізнавальних особливостей дитини виокремлює такі типи обдарованості: природничі теоретики (спрямованість пізнавального інтересу на осмислення абстрактних ідей, схильність до природничих знань); природничі прикладники (спрямованість пізнавального інтересу на розв'язання складних конструкторсько-технічних завдань, моделювання); гуманітарії (спрямованість пізнавального інтересу на мови, суспільні науки, літературу).

У результаті досліджень російських психологів під керівництвом Л. Венгера було визначено такі здібності обдарованих дітей: уміння самостійно аналізувати ситуацію (виявляти наочні засоби, суттєві для вирішення завдань); розвиток децентрації (здатності змінювати власну «точку відліку» при вирішенні завдань, уміння ставити себе на місце іншої людини під час спілкування); розвиток задумів (уміння створювати ідею майбутнього продукту і план її реалізації).

У дошкільному віці проявляється спеціальна обдарованість, ознаками якої є особливі здібності до певного виду діяльності. Як правило, їх класифікують на такі групи: математичні здібності (здатність до сприймання, осмислення та зберігання математичної інформації, математична спрямованість розуму – інтерес до чисел і дій з ними, прагнення до математичного пошуку); конструктивно-технічні здібності (технічне мислення, яскрава просторова уява, зацікавленість приладами і конструкціями, прагнення їх удосконалювати і створювати нові); загальні художні здібності (здатність до різних видів художньо-творчої діяльності: художнє бачення світу, оригінальність сприймання, підвищений інтерес до художньої діяльності, естетична позиція); музичні здібності (музично-ритмічне чуття, музична пам'ять, здатність сприймати музику як форму вираження змісту); літературні здібності (образність і виразність мовлення,

інтерес до художнього вираження думки, емоційність, творча уява, здатність до мовного вираження душевного стану людини); здібності до зображувальної діяльності (здатність правильно оцінити форми, пропорції, положення предметів у просторі, світлотіньова чутливість, здатність відчувати і передавати виражальну функцію кольору, розвинута образна уява і пам'ять).

Обдарованість може розвиватися за сприятливих умов (турбота батьків, спеціальні програми і засоби навчання, гуманне ставлення до дитини тощо). Зокрема, розвитку творчого потенціалу дитини сприяють допомога дорослих, багате культурне середовище, послідовна і цілеспрямована індивідуальна програма виховання і навчання. Згідно з дослідженнями німецьких учених Герлінди та Ханса-Георга Мелхорнів, майже 50 % розумових здібностей формується у малюків до 4 років, 80 % – до 8 років. За твердженням американських спеціалістів Глена і Дженет Доманів, визначальними щодо цього є розвиток рухів і загальна фізична підготовка дитини, що сприяє інтенсивнішому розвитку мозку і формуванню пізнавальних здібностей. Тому раннє дитинство, на думку дослідників, слід використати для навчання дітей читання, математики, формування енциклопедичних знань за допомогою «бітів» – систематизованих смислових частин інформації.

Методи діагностування здібностей передбачають виявлення потенційних можливостей інтелектуального розвитку: рівня дослідницької активності, здатності до прогнозування, вивчення особливостей особистісного розвитку. Обдарованим дітям більше властива емпатія (співпереживання), а низький рівень розумового розвитку поєднується з агресивним типом поведінки. Обдаровані діти відповідаліші, глибше за своїх однолітків переживають як успіх, так і невдачу.

У вихованні обдарованих дітей надзвичайно важлива роль належить батькам і педагогам, які повинні створити умови для їхнього гармонійного розвитку: атмосферу любові, довіри, уваги до потреб та інтересів. За словами американського психолога Наталі Роджерс, творчість дитини стимулюють психологічна безпека, безоцінне прийняття її особистості, атмосфера відкритості, дозволеності, надання їй права на свободу і самостійність.

У дошкільних закладах для виховання обдарованих дітей необхідно використовувати індивідуальні програми з урахуванням особливостей дітей, їхніх нахилів та інтересів. Ці програми мають відображати міждисциплінарний, розвивальний характер навчання, головні ідеї пізнання, а не сукупність конкретних фактів; сприяти розвитку різних типів мислення, дослідницьких умінь, навичок самоорганізованості; удосконалювати засоби спілкування і взаємодії з людьми.

Не менш важливою є спеціальна підготовка педагогів до роботи з обдарованими дітьми. Вони повинні бути чуйними, доброзичливими,

уважними, емоційно стабільними, мати динамічний характер і почуття гумору, позитивне самосприйняття. Невпевнені в собі, схильні переносити власні проблеми на дітей, емоційно нестійкі педагоги можуть завдати їм шкоди.

Слід зауважити, що у загальному розвитку обдарованих більше спільного зі звичайними людьми, ніж відмінного. Водночас ставлення до обдарованих людей є однією із суттєвих характеристик суспільства. Існують особливі «сензитивні» періоди, коли діти «всмоктують» все навколишнє. Вони можуть займатися кількома справами відразу. У процесі дослідження обдарованих шестирічних дітей Бертон Уайт (1971) виявив, що кращим передвісником їх навчальних успіхів була здатність стежити одночасно за двома або більше подіями у 3-річному віці.

Такі діти дуже цікаві: «А як це влаштовано?», «Чому так відбувається?», «Що буде, якщо змінити умови?». Їм потрібно активно досліджувати навколишній їх світ. Обдарована дитина часто не терпить будь-яких обмежень.

На думку Ж. Піаже, функція інтелекту полягає в обробці інформації. Для мозку так само природно вчитися, як для легень дихати. Прагнення людини до пізнання і стимулювання розуму – така сама нагальна необхідність, як голод і спрага. Учені стверджують, що в обдарованих і талановитих дітей біохімічна й електрична активність мозку підвищена. Їх мозок відрізняється величезним «апетитом» - та ще й здатністю «перетравлювати» інтелектуальну їжу.

Обдарованих дітей у ранньому віці відрізняє здатність відстежувати причинно-наслідкові зв'язки і робити відповідні висновки. Вони особливо захоплюються побудовою альтернативних моделей і систем. Ця здатність лежить в основі багатьох інтуїтивних стрибків («перескакування» через етапи) і властива винятково обдарованим дітям. Для них характерна більш швидка передача нейронної інформації, їх внутрішньомозкова система є більш розгалуженою.

Обдаровані діти зазвичай мають відмінну пам'ять, яка базується на ранній мові й абстрактному мисленні. Їх відрізняє здатність класифікувати і категоризувати інформацію і досвід, вміння широко користуватися накопиченими знаннями. Їх схильність до класифікації і категоризації ілюструється і улюбленим захопленням, яке властиве обдарованим дітям.

Великий словниковий запас, що супроводжується складними синтаксичними конструкціями, уміння ставити питання найчастіше привертають увагу оточуючих до обдарованої дитини. Маленькі «вундеркінди» із задоволенням читають словники та енциклопедії, придумують слова, які повинні, на їхню думку, виражати їх власні поняття й уявні події, віддають перевагу іграм, що вимагають активізації розумових здібностей. Талановиті діти легко справляються з пізнавальною невизначеністю. При цьому труднощі не змушують їх відключатися. Вони із задоволенням сприймають складні і довгострокові завдання та терпіти

не можуть, коли їм нав'язують готову відповідь. Це часто є причиною майбутніх конфліктів у класі (більшість учителів початкової школи орієнтуються на дітей з «низьким порогом відключення», тобто воліють відповідати на власні запитання, будучи впевненими, що діти не зможуть знайти правильну відповідь).

У деяких обдарованих дітей явно домінують математичні здібності. Так, один хлопчик у 5-річному віці про себе перемножував тризначні цифри швидше, ніж дорослий за допомогою олівця і паперу. У той же час малюк не виявляв ніякого інтересу до читання і вперто пручався всім зусиллям дорослих. Психологічне тестування виявило, що IQ (коефіцієнт інтелекту, тобто кількісний показник рівня інтелектуального розвитку, зазвичай у середньої людини IQ дорівнює 90-100 балів) в нього надзвичайно високий (більше 200 балів). Зрозуміло, він умів читати, але це заняття не захоплювало його [1].

Обдаровану дитину відрізняє і підвищена концентрація уваги на чому-небудь, наполегливість у досягненні результату у сфері, яка йому цікава. До цього слід додати й ступінь заглибленості в задачу. Завершення якої-небудь інженерної споруди в пісочниці чи греблі на потічку для нього є набагато важливішим, ніж обід; перешкодою у досягненні бажаної мети не буде навіть неминучий дощ.

Через брак життєвого досвіду такі діти потребують розуміння і деякого керівництва дорослих у процесі здійснення певного виду діяльності [1].

У педагогіці є багато методів і прийомів впливу на дітей, вибір яких залежить від конкретної ситуації. Іноді вихователі при знайомстві з педагогічним досвідом (під час проведення відкритих занять, ігор) виявляють нові прийоми керівництва й оформлення ігрових зон і механічно переносять їх у свою роботу, не одержуючи при цьому бажаного результату. Методичні прийоми будуть ефективними за умови, якщо вихователь застосовує їх системно, враховує загальні тенденції психічного розвитку дітей, добре знає і відчуває кожну дитину. Опанувавши за допомогою дорослих основні способи дії, характерні для тієї чи іншої діяльності, діти можуть використовувати їх у тих самих або інших ситуаціях.

Слід зауважити, що обдарованість може проявлятися у різні вікові періоди. Так, деякі діти у дошкільному віці можуть вражати дорослих високою обізнаністю, кмітливістю, певними успіхами у засвоєнні знань, випереджаючи в цьому своїх ровесників. Однак у процесі шкільного навчання вони можуть дуже швидко зрівнятися з рештою учнів. Інші діти, навпаки, у дошкільні і ранні шкільні роки не відрізняються особливими успіхами, інколи навіть відстають від ровесників у навчальних досягненнях, а на якомусь з етапів розвитку починають швидко наздоганяти однокласників, а згодом і перевершують їх.

Ядром інтересу дошкільної педагогіки є дитина віком до 6-7 років і чинники, що впливають на її розвиток у сім'ї, дошкільних закладах, суспільстві загалом. Оскільки саме в цьому віці найстрімкіше розвиваються фізичні та психічні якості дитини, формуються «контури» її як особистості. Саме у пристосуванні дитини до світу людей полягає найважливіше завдання дошкільної педагогіки, реалізація якого на кожному історичному етапі, у різних соціальних, етнічних, культурних середовищах має свої особливості. У цьому процесі беруть участь батьки, педагоги, соціальні інститути, суспільство загалом; позначаються на ньому події та явища навколишньої дійсності, природа. Він є невіддільним від повсякденного буття дитини, де вона здобуває життєвий досвід, розвивається фізично, розумово, духовно, психічно.

Обдарованість не тотожна обсягу отриманих знань. Це набагато складніше явище, яке включає високу пізнавальну активність, нестандартність мислення, наполегливість, надзвичайну працездатність тощо.

Висновок. Отже, характерними особливостями обдарованих дітей є висока пізнавальна активність і розвинений інтелект, що виходить за межі вікових особливостей; багата фантазія, творчість, винахідливість, емоційна безпосередність, розвинене почуття гумору, гостра реакція на несправедливість; високий енергетичний рівень, чітка моторна координація, фізична стабільність.

Список використаної літератури

1. Гільбух Ю. З. Увага: обдаровані діти / Ю. З. Гільбух. – М. : Знання, 1991. – С. 15–25.
2. Лейтес Н. С. Об умственной одаренности / Н. С. Лейтес. – М. : Просвещение, 1960. – 320 с.

Ольга Шишова. Психолого-педагогическое проявление одаренности детей дошкольного возраста.

В статье рассматривается понятие «одаренный ребенок». Анализируются взгляды ученых, работы которых посвящены проблемам психолого-педагогических проявлений одаренности детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: одаренный ребенок, творческий потенциал, способности, логическое мышление.

Shyshova Olga. Psychology and pedagogical expression of the giftedness of preschool children.

The term «gifted child» is examined in the article. Scientific views of the psychology and pedagogical expression manifested during developmental process and education of gifted children are analyzed in the article.

Key words: gifted child, creative potential, abilities, logical thinking.